

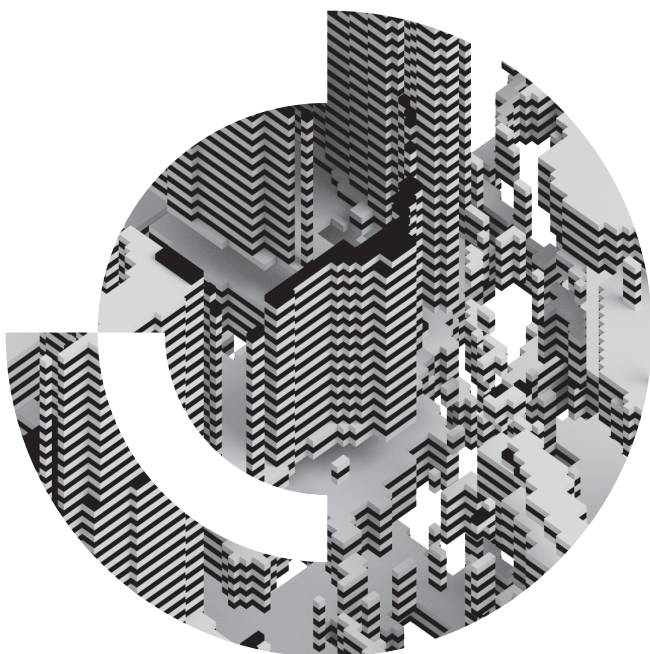
DIRCNA

VII/02

a designkultúra folyóirata

_városírás

Disegno

A DESIGNKULTÚRA FOLYÓIRATA

Szaklektorált, szabad hozzáférésű tudományos folyóirat

A szerkesztőbizottság tagjai:

VICTOR MARGOLIN, PROFESSOR EMERITUS: UNIVERSITY OF ILLINOIS (1941–2019)
Roy Brand, Associate Professor: Bezalel Academy of Arts and Design, Jerusalem
Loredana Di Lucchio, Professor: Sapienza University of Rome
Jessica Hemmings, Professor: University of Gothenburg
Lorenzo Imbesi, Professor: Sapienza University of Rome
Kapitány Ágnes, emerita professzor: MOME Budapest
Kapitány Gábor, egyetemi magántanár: MOME Budapest
Viktor Malakuczi, Research Fellow: Sapienza University of Rome
Szónyi György Endre, egyetemi tanár: SZTE; Visiting Professor: CEU

Szerkesztők: Gyenge Zsolt, Horváth Olivér, Szentpéteri Márton;
Wunderlich Péter (projektmenedzser). Alapító szerkesztő: Fiáth Heni (2014–2018).

Arculat: Skrapits Borka

Célkitűzések:

A Disegno a designkultúrák minden aspektusáról és minden szereplőjétől – alkotóktól, teoretikusoktól, kritikusoktól, menedzserektől és oktatóktól – vár kritikai természetű tanulmányokat, esszéket és recenziókat. A designkultúra fogalmát tágan értjük: célunk a tervezett környezet, s a vele kapcsolatos praxisok és diskurzusok világának együttes vizsgálata. E poszt-diszciplináris szemlélet túllép a művészet, a vizuális kultúra és a design világának megkülönböztetésén, s a kreativitáshoz kötődő témák összessége iránt fogékony. Amellett, hogy vitaforumot biztosítunk a designkultúrával törődő szerzők számára, célunk, hogy ily módon a designkultúráról folyó beszéd létjogosultságát is erősítsük a hazai tudományosságban.

Minden tanulmány két külső bíráló általi anonim lektoráláson (double-blind peer review) esik át.
Publikációs díjat nem számítunk fel.

Kapcsolat: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
Budapest, Zugligeti út 9–25.
disegno@mome.hu

A Disegno teljes tartalma elérhető online: disegno.mome.hu

Felelős kiadó: Koós Pál
Kiadó: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, 1121 Budapest, Zugligeti út 9-25.

ISSN: 2064-7778 (nyomtatott) **ISSN:** 2416-156X (online)

Creative Commons Licenc

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 Nemzetközi licenc alapján használható fel.

Tartalom

előszó

- 004** Szentpéteri Márton: Városírás, városbeszéd

tanulmányok

- 010** Novák Veronika: Páratlan Párizs – Metropolisz-élmény a modernitás előtt
- 032** Borda Réka: Kié a(z irodalmi) város? Genderkérdések az írott terekben
- 050** Ady Mária: „Bovaryné a panelban”: Lakótelep a francia filmekben
- 074** Sirató Ildikó: Budapest, színházi város
- 092** Őry Júlia: „Tisztelt Kollégánk! Közös játékra hívjuk...”:
A Keszthely ’81 pályázat a kelet-európai konceptuális városépítészet kontextusában
- 112** Hulesch Máté: A város mint konkrét utópia:
Henri Lefebvre városelméleti munkássága a spekulatív designelmélet kontextusában
- 130** Jakabfi-Kovács Boglárka: A nemnövekedés alakú tér.
A köztértervezés lehetséges új körvonalai

esszék

- 154** Hámori Péter: Város és homok
- 168** Kulcsár Géza: Arkhé-tech-túra: A város mint kozmológiai intervenció
- 178** Dobos Bence László: Atmoszférikus séták
- 188** Bánki Éva: Egy múlt nélküli város emlékezete.
Brazíliaaváros a történelem és a kultúra tükrében
- 200** Barta Fruzsina és Horváth-Farkas Zsófia: Átmeneti város.
Tartós ideiglenes városi beavatkozások Hollandia nagyvárosaiban

- 210** **a szerzőkről**

VÁROSÍRÁS, VÁROSBESZÉD

---

https://doi.org/10.21096/disejno_2023_2szm

Az elmélet válsága (Gumbrecht [2004] 2010; Compagnon 2006) után, az „elmélet utáni elmélet” (Barry) korszakának legutóbbi szakaszában mintha megint átesnénk a ló másik oldalára. Mintha bizony a posztmodern erős textualizmusával, illetve a nyelvi fordulat lingvisztikai imperalizmusával, avagy a vizuális kultúratudomány mindennemű ikonográfiai redukciójával szemben jogosan fellépő szellemi, kulturális tendenciák egyre inkább újra túlzásokba esnének azzal, hogy immár az intelligibilis szféráját, a diszkurzív tudást, a logikát teljesen alárendelik az esztétikainak, a jelenlétnak (Gumbrecht [2004] 2010), a testinek, avagy szomatikusnak (Shusterman 1999), a térbelinek és az atmoszférikusnak (Böhme 1995), avagy a designkultúrának (Julier et al. 2019) úgy, ahogy van. Mindezt pedig teszik teljes összhangban a kiterjedt, kirojtosodott esztétika, illetve az artistikus, esztétikai, avagy designkapitalizmus totálisan esztétizáló, virtualizáló és elidegenítő programjával (tk. Adorno, Mike Featherstone, Ernesto Francalanci, Remo Bodei, Gilles Lipovetsky és Jean Serroy, Wolfgang Welsch, Odo Marquard, Terry Eagletonról l. adatokkal Szentpéteri 2017, 2019, 2020; l. még Böhme 2016). Míg eddig a kultúra kötelezően szövegek, nyelvjátékok, episztémék, nyelvi praxisok, avagy diszkurzív paradigmák kérdése volt, most minden a térbeli, architektonikus, szomatikus és multiszenzoriális designkultúra része, nincs menekvés. Megint a tananyagot szorgalmasan felfaló, nyárspolgár jó tanulók felelnek, ők a fősodor, ők viszik a prímet.

Kitűnő példa erre Gernot Böhme azon tanulmánya, amelyikben az építészeti metaforák létét kérdőjelezi meg, mondván, hogy metaforák csak természetes nyelvi konstrukciókban tételezhetőek (Böhme 2013). Metaforák helyett szerinte beszéljünk inkább, mi másról, hát atmoszférákról. Beszédes ugyanakkor, hogy a posztmodern építészet marketing vezérelte szemiotikájának engedményt tesz, itt nem tartja kizártnak az építészeti metaforákat. Ezzel akarva-akaratlan arra mutat rá, hogy a kérdés talán inkább történeti jellegű, s ahogy Renato De Fusco mondja, vannak korok, amelyekben a reprezentáció (ti. rappresentazione), vannak korok, melyekben pedig a struktúra (ti. conformazione) az uralkodó. (De Fusco 2005) A reprezentatívabb korokban az építészet nyelvi, retorikai, sőt narratív karakterének hangsúlyozása szembetűnőbb, a struktúra

korszakaiban értelemszerűen a térartikuláció strukturális, illetve fenomenológiai megközelítése a meghatározóbb. Ide köthető, hogy John Onians meggyőzően érvel gondolkodásunk alapvetően térbeli volta mellett, s így az építészettörténet számára is relevánssá teszi a kognitív metaforák lakoffi-johnsoni, illetve Kövecses Zoltán-i modelljét (Onians 1992; Lakoff és Johnson 1980; Kövecses 2005).

Anélkül, hogy a két végletet ellenséges pólusokként kezelnénk, minket ugyanakkor jobban érdekel a szintézis lehetősége, az a modell, amelyik Gaston Bachelard térpoétikai köpenyéből kibújva a test számára megnyíló fizikai és fenomenológiai teret a szellem terében született narratívák, mesék és mítoszok világával kapcsolja össze, s a designkultúrát összes érzékszervünk szinergiájában, s e szinergia a szellemi dolgok dimenziójával való összefonódásában látja konstituálódni (Szentpéteri és Tillmann 2010). Ez a felfogás a logika és az esztétika párbeszédét, s még inkább a Viktor Frankl-i triadikus énkép jegyében az ész, a szellem és a test harmóniáját keresi és hirdeti.

Alighanem az európai városok is így születtek végső soron, ebben a sajátos harmóniában, minden fejlődéstörténetük során felbukkanó gond ellenére.

„A város mozgó elemei, különösen pedig az emberek és cselekedeteik, legalább olyan fontosak, mint a mozdulatlan, fizikai értelemben vettek. Mi nem csupán megfigyelői vagyunk e színjátéknak, de magunk is szereplők vagyunk a színpadon a többi tényezővel egyetemben. A városról alkotott benyomásunk a leggyakrabban nem kitartó, hanem sokkal inkább részleges, töredékes, egyéb megfontolásokkal kevert. Szinte minden érzékszervünk működésbe lép, s a városkép ezek együttese valójában” – írja Kevin Lynch *The Image of the City* című alapművében (Lynch 1960, 1).

Lynch multiszenzoriális városképe ugyanakkor mintha még nem számolna kellőképpen azzal, hogy a várost írják, avagy beszélnek is a maga színpadán, a városalapítás nem csak a falak felhúzásából, s egyéb cselekvésekből áll, de az alapító legendák, mítoszok megalkotása is szerves része annak; a város a közösségi identitást formáló „eszme” is, ahogyan egyúttal a folyamatos beszédaktusok, a pezsgő információcsere helye is, piacokon, kikötőkben, vendégségben az asztalnál, avagy éppen bordélyházakban (Calvino [1972] 2012; Pye 2022).

A csak kothurnus-szerű, a cipőkre, csizmákra, bocskorokra csatolt lábbelikkel járható, irdatlan bűzt árasztó, fekáliából s más szennyvízből, háztartási szemétből, a vágóhidakról széthordott állati vérből, ürülékből, és rothadó tetemekből táplálkozó ocsmány mocsoktenger élettől zajos forgatagában a test minden érzékszervével, aktívan jelen van, tompultságnak, anesztetizációnak itt bizony helye nincs. (Snow 2011) Ugyanakkor a bűz, a betegségek, járványok és az emberi és állati húspiac káini városa egyúttal Tommaso Campanella-i *Napváros*, avagy ágostoni *Civitas Dei* is

a városlakók szemében, a vágyott város mitológiája tartja fent a megélt városba vetett hitet. A város hol a tevékeny sürgés-forgás, az épületes építkezések tere, hol a bukásra ítélt emberek istenkísértő hübrisze – mint Brueghel antwerpeni és brüsszeli Babel-tornya változatain láthatjuk Pye bemutatásában –, de mindig mitologikus. James Amelang városi diskurzusokról írott *Writing Cities* című ragyogó könyve hihetetlen erudícióval mutatja meg, hogyan születtek meg a városok felelmelkedésével egyetemben a városírás műfajai a magán jellegű szövegektől, az utazás-irodalmi (avagy apodemikus) és útleírói műveken át a Giovanni Botero 1588-as, a városok nagyságáról és nagyszerűségéről szóló, csöppet talán túl absztrakt, s akadémikus, de a maga korában annál olvasottabb traktátusáig. (Amelang 2019) Különös hangsúlyt fektet a szerző a vernakulárisban írott, tehát nem feltétlenül művelt körökből kikerülő, ám annál közvetlenebb, s valódi szerzői tapasztalatokra építő művekre.

Amalengnál csak implicite fogalmazódik meg, hogy a város lokális emlékezet is, mégpedig a kollektív emlékezeté, ahogy Sebastian Marot Frances Yates, Sigmund Freud, Maurice Halbwachs és Robert Smithson nyomán erre hangsúlyosan és igen érzékletesen rámutat. (Marot [1999] 2003) Ez a közösségi memória nem csupán a falak emlékezte, hanem egyúttal a városlakóké is, akik publikus és hivatalos könyvekben, vagy titkos naplóikban és feljegyzéseikben is őrzik a múltat levéltárak mélyén, avagy a családi kincsek között odahaza, vagy generációkról generációkra szálló városmeséikben.

A modern várostervezést elutasító szuburbanizmus a sétáló autonómiájára épül, ahogy Michel de Certeau híres, mindennapi, fogyasztói taktikai is. (Certeau [1980] 2014). A kollektív memória kulturális motívumai, a szimbolikus formák, vagy másképp a közös kulturális eszmék, így például az építészeti metaforák alkalmasak arra, hogy a memóriaművészet mai egyéni mesterei, vagyis a művelt, igényes városi sétálók saját jelentéseket rendeljenek ezekhez a motívumokhoz. Mivel a kulturális emlékezet hagyományokkal operál, ez a hozzárendelés nem teljesen önkényes, még ha nem is olyan szabályozott, mint a középkori, vagy reneszánsz memória-művészetben volt. Ha egy eklektikus városban németalföldi, avagy Hansa-ízű arculatra lel a mester, akkor nem véletlen, hogy német, vagy holland emlékeit hozza mozgásba, vagy éppen Thomas Mann egy-egy figuráját idézi meg városírásában. Ugyanígy járhat az észak-olasz benyomásokkal, ahol például Milánó, vagy Torino és mondjuk, Dino Buzzatti hősei jelennek meg. Egy radikálisan eklektikus városban, mint amilyen Budapest is, ez különösen igaz. (Rajk 2000). Ettől persze a jelentések továbbra sem lesznek interperszonálisak, ameddig azokat írásban vagy szóban meg nem osztják, ugyanakkor teljesen önkényesek sem. A városírás, a városbeszéd az a kulturális cselekvés, ahol közössé tesszük alapító gesztusainkat, s a várost közjóként, avagy közügyként tételezzük a köztársaságban.

IRODALOM

Amelang, James S. 2019. *Writing Cities: Exploring Early Modern Urban Discourse*. CEU Press.

Barry, Peter. 2017. *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory: Fourth Edition*. Manchester: Manchester University Press.

Böhme, Gernot. 1995. *Atmosphäre: Essays zur neuen Ästhetik*. Berlin: Suhrkamp Verlag.

Böhme, Gernot. 2016. *Ästhetischer Kapitalismus*. Berlin: Suhrkamp Verlag.

Böhme, Gernot. 2013. „Metaphors in Architecture – a Metaphor?” In *Metaphors in Architecture and Urbanism: An Introduction*, szerkesztette Andri Gerber és Brent Patterson, 47–58. Bielefeld: Transcript Verlag,

Calvino, Italo. (1972) 2012. *Láthatatlan városok*. Fordította Karsai Lucia. Budapest: Európa Kiadó.

Certeau, Michel de. (1980) 2011. *A cselekvés művészete. A mindennapok leleménye I*. Fordította Sajó Sándor, Szolláth Dávid és Z. Varga Zoltán. Budapest: Kijárat Kiadó.

Compagnion, Antoine. 2006. *Az elmélet démona. Irodalom és józan ész*. Fordította Földes Györgyi. Budapest: Pesti Kalligram.

Fusco, Renato De 2005. *Una semiotica per il design*. Milano: Collana ADI – Franco Angeli.

Gumbrecht, Hans Ulrich. (2004) 2010. *A jelenlét előállítására: amit a jelentés nem közvetít*. Fordította Palkó Gábor. Budapest: Ráció Kiadó.

Julier, Guy, Anders V. Munch, Mads Nygaard Folkmann, Hans-Christian Jensen és Niels Peter Skou, szerk. 2019. *Design Culture. Objects and Approaches*. London, New York: Bloomsbury Publishing Plc

Kövecses Zoltán. 2005. *A metafora: Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.

Lakoff, George és Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.

Lynch, Kevin. 1960. *The Image of the City*. Cambridge, Egyesült Államok: MIT Press.

Marot, Sébastien. (1999) 2003. *Sub-Urbanism and the Art of Memory*. Fordította Brian Holmes. London: Architectural Association Publications.

Onians, John. 1992. “Architecture, Metaphor and the Mind.” *Architectural History* 35, 192–207.

Pye, Michael. 2022. *Antwerp: The Glory Years*. London: Penguin Books.

Rajk László. 2000. *Radikális eklektika: Kölcsönzött evidenciák*. Budapest: Jelenkor Kiadó.

Shusterman, Richard. 1999. "Somaesthetics: A Disciplinary Proposal." *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 57 (3): 299–313.

Snow Dan, r. 2011. *Filthy Cities*, dokumentumfilm-sorozat. BBC.

Szentpéteri Márton és Tillmann József, szerk. 2010. Helikon. *Irodalomtudományi Szemle* 56 (1–2) (Térpoétika).

Szentpéteri Márton. 2017. „Totális esztétizáció és designkapitalizmus.” In *Tervezett alkotás # Designed Artwork: Debreceni Nemzetközi Művésztelep # International Artist in Residence of Debrecen*, szerkesztette Csontó Lajos, Horányi Attila és Süli-Zakar Szabolcs, 23–29. Debrecen: MODEM.

Szentpéteri Márton. 2019. „Changing the Rhythm of Design Capitalism and the Total Aestheticization of the World.” *Hungarian Studies Yearbook* 1 (1), 82–98. Varsó: De Gruyter Poland. <https://doi.org/10.2478/hsy-2019-0007>

Szentpéteri Márton. 2020. „A művészet visszatérése.” *Helikon – Irodalom- és Kultúratudományi Szemle*. 66 (3): 5–19.

